

Список використаних джерел:

1. Доходи та видатки держави. URL: <http://www.cost.ua/budget/expenditure/>.
2. Запорожець Г.В. Маркетинг вищих навчальних закладів: комплексний підхід / Г.В. Запорожець // 2015, № 99. С. 233–242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2015_99_23.
3. Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами. Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 23.07.2010 р. № 736/902/758. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10>.
4. Волосова Н., Стеблюк Н. До питання визначення вартості освітніх послуг та формування ефективної цінової політики у державних вищих навчальних закладах // Економічний аналіз. 2011 р. № 8. URL: http://econa.at.ua/Vypusk_8/p1/volosova.pdf.
5. Управління оплатою праці у вищій освіті: монографія / А.В. Ломоносов. Миколаїв: Іліон, 2012. 720 с.
6. Вакульчик О.М., Протасова Є.В. Оцінка вартості освітніх послуг з урахуванням якості та ефективності вищої освіти // Вісник Хмельницького національного університету : Серія економічні науки. – Хмельницький. 2014. № 4. Том 3. С. 216–220.

УДК 657.411:631.11

Райтер Н.І.,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри статистики та аналізу,
Львівський національний аграрний університет

Івасів О.С.

магістрант,
Львівський національний аграрний університет

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОСНОВА ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Райтер Н.І., Івасів О.С. Власний капітал як основа здійснення господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. У статті розкрито сутність поняття «власний капітал» та його еволюцію в економічній науці. Встановлено роль власного капіталу як джерела фінансування господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Розглянуто складники власного капіталу та особливості їх формування в сільськогосподарських підприємствах. Структуровані складники власного капіталу, а саме виділено авансований капітал та накопичений капітал. Проаналізовано власний капітал сільськогосподарських підприємств України.

Ключові слова: капітал, власний капітал, залучений капітал, зареєстрований капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), резервний капітал, додатковий капітал, Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, аналіз власного капіталу.

Райтер Н.И., Ивасив О.С. Собственный капитал как основа осуществления хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. В статье раскрыта сущность понятия «собственный капитал» и его эволюция в экономической науке. Установлена роль собственного капитала как источника финансирования хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. Рассмотрены составляющие собственного капитала и особенности их формирования в сельскохозяйственных предприятиях. Структурированы составляющие собственного капитала, а именно выделены авансированный капитал и накопленный капитал. Проанализирован собственный капитал сельскохозяйственных предприятий Украины.

Ключевые слова: капитал, собственный капитал, привлеченный капитал, зарегистрированный капитал, нераспределенная прибыль (непокрытый убыток), резервный капитал, добавочный капитал, Национальные положения (стандарты) бухгалтерского учета, анализ собственного капитала.

Raiter N.I., Ivasis O.S. Equity capital as the basis for the economic activity of agricultural enterprises. The article the essence of concept “equity capital” and its evolution in economic science is described. The role of equity capital as a financial source of agricultural enterprises economic activity is established. The components of equity capital and peculiarities of their formation in agricultural enterprises are considered. The equity components are structured; in particular, invested capital and accumulated capital are selected. Equity capital of Ukrainian agricultural enterprises is analyzed.

Key words: capital, equity capital, debt capital, registered capital, retained earnings (uncovered loss), reserve capital, additional capital, National provisions (standards) of accounting, equity analysis.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку сільськогосподарських підприємств характеризується низкою можливостей, пов'язаних з імовірністю виходу українських аграріїв на європейський ринок. Для того щоб вийти на європейський ринок сільськогосподарської продукції та бути конкурентоспроможним на ньому, сільськогосподарські підприємства повинні нарощувати обсяги виробництва, використовуючи при цьому інтенсивні технології та відповідаючи світовим стандартам якості продукції. Основною умовою впровадження інтенсивних технологій у сільськогосподарське виробництво та покращення якості аграрної продукції є активізація інвестиційного процесу. У період обмеженості інвестиційних ресурсів, який ми спостерігаємо сьогодні, інтенсивність та розміри залучення позикового капіталу значною мірою залежать від ефективності використання власного капіталу, оскільки залучений капітал ефективно функціонуватиме там, де спостерігається висока ефективність використання власного.

У зв'язку з цим особливою актуальності набуває питання дослідження процесу формування та аналіз ефективності використання власного капіталу в сільськогосподарських підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з визначенням сутності капіталу підприємства загалом та власного капіталу зокрема, розглядаються у працях класиків економічної теорії, таких як А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс [10], Й. Шумпетер, І. Фішер та інші.

Фундаментальні та прикладні теоретичні проблеми формування власного капіталу підприємств як основного чинника забезпечення їх фінансової стійкості розглядаються у працях провідних іноземних учених, таких як Е. Альтман, В.Х. Бівер, Р. Лис, Р.С. Сайфулін та інші. Провідними вітчизняними науковцями також багато уваги приділяється проблемам аналізу власного капіталу, які у своїх працях вивчають І.О. Бланк [2], Ф.Ф. Бутинець, Г.А. Крамаренко [9], Т.Г. Камінська [8], В.В. Ковальов, Л.В. Івченко [5], Я.П. Іщенко [6] та ін. Питання формування та ефективності використання власного капіталу в сільськогосподарських підприємствах висвітлювали у своїх дослідженнях В.В. Сопко, А.В. Джожар [3], А.М. Кадацька [7] та інші.

Проте проблема вивчення формування власного капіталу як основи здійснення господарської діяльності сільськогосподарських підприємств вимагає більш глибокого і комплексного дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення сутності власного капіталу сільськогосподарських підприємств та дослідження особливостей його формування і впливу на результати господарювання, які випливають із специфічного характеру сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу. Капітал – це одна із найбільш уживаних категорій в економічній системі, як на макrorівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання. Однак, вживаючи в економічних відносинах термін «капітал», не кожен розуміє суть і зміст цього фундаментального поняття. У деякого капітал асоціюється з поняттям власності, в інших – із засобами нагромадження суспільних благ тощо.

Вперше дослідження сутності капіталу було здійснене ще в античні часи Аристотелем, який розглядав його через призму багатства. У його розумінні багат-

ство можна розділити на природне багатство, яке дане природою, та капітал – накопичене в результаті певних дій. При цьому Аристотель зазначав, що процес накопичення багатства або капіталу не має меж. [8, с. 230].

Важливий внесок у формування сучасного визначення сутності капіталу вніс К. Маркс, який стверджував, що капітал – це самозростаюча вартість, яка в умовах високого рівня розвитку товарного виробництва та обігу змінює свою форму, проходячи при цьому три послідовні фази: грошову, виробничу і товарну [10, с. 157].

Цікавою є думка Й. Шумпетера, який вважав капітал важелем, що дає змогу його власнику одержувати і використовувати конкретні блага для досягнення нових цілей, а також орієнтувати виробництво в новий напрям. На відміну від попередніх визначень, Й. Шумпетер розглядає капітал не як фактор виробництва і не як сукупність засобів виробництва, а як фонд, за рахунок якого мають бути закуплені засоби виробництва [4, с. 97–98].

Думка Й. Шумпетера дуже наближена до сучасного монетаристського підходу до визначення сутності капіталу як фінансового ресурсу, що приносить власникові дохід у вигляді відсотків.

Розглядаючи капітал як джерела фінансування, за рахунок яких формуються ресурси підприємства, слід розділяти його на власний та залучений. Власний капітал підприємства – це частина майна підприємства, яка сформована або придбана за рахунок власних коштів, а залучений капітал – за рахунок виникнення зобов'язань перед іншими юридичними чи фізичними особами. Така концепція визначення сутності капіталу знайшла своє відображення в основних постулатах його обліку та аналізу.

О.В. Ареф'єва та І.М. Мягих пропонують розглядати власний капітал як загальну вартість коштів суб'єкта господарювання, які на правах власності належать йому та використовуються для створення певної частини активів і гарантують інтереси його кредиторів [1, с. 166].

Л.В. Івченко та Н.Л. Удовик дають визначення власного капіталу підприємства, схоже до загального визначення капіталу І.А. Бланка, як загальну величину коштів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, вкладених в активи (майно) підприємства, не вказуючи при цьому різницю між капіталом загалом та власним капіталом зокрема [5, с. 55].

Дещо відрізняється від інших визначення Я.П. Іщенка, який розглядає власний капітал як необхідний фактор виробництва, котрий включає компоненти боргу, нерозподілений прибуток, привілейовані акції і звичайні акції [6, с. 147]. Таке визначення власного капіталу зумовлює дискусію на рахунок включення у власний капітал компонентів боргу.

З позицій фінансового аналізу та фінансового обліку найбільш точним є визначення власного капіталу подане у підручниках із фінансового аналізу, де власний капітал розглядається як власні фінансові ресурси підприємства, які сформовані за рахунок первинного капіталу, наданого власником, інших внесків юридичних та фізичних осіб, резервів, накопичених підприємством, та спрямовані на забезпечення потреби підприємства в основних та оборотних коштах [9, с. 337; 14, с. 263].

Зазначимо, що існує також бухгалтерський підхід до визначення власного капіталу як різниці між вартістю майна та зобов'язаннями підприємства [12, с. 205]. Таке трактування власного капіталу знайшло своє продовження у Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», що визначає капітал як частину в активах підприємства, яка залишається після вирахування його зобов'язань [11].

Власний капітал підприємства, який первинно вкладений у здійснення господарської діяльності, прийнято називати інвестованим або авансованим. З позиції концепції кругообігу капіталу це первинна форма капіталу, виражена переважно у грошовій формі, хоча власники можуть авансувати у виробництво певні майнові цінності (землю, транспортні засоби, трактори й автомобілі, будинки та споруди). Окрім інвестованого капіталу, в складі власного капіталу є накопичений капітал, тобто виражена у вигляді нерозподіленого прибутку додана вартість капіталу (K') одержана підприємством у результаті використання інвестованого капіталу. Основним джерелом приросту власного капіталу підприємства є прибуток, за рахунок якого підприємство може формувати резервний капітал або здійснювати дооцінку капіталу, решта прибутку капіталізується (реінвестується) у вигляді нерозподіленого прибутку.

Власний капітал підприємства є основним джерелом формування його майна. Наявність власного капіталу – це запорука діяльності будь-якого підприємства, оскільки без нього неможливо сформувати первинні виробничі фонди (основні засоби та виробничі запаси). Формування власного капіталу підприємства відбувається ще до початку його діяльності, коли формується статутний чи пайовий капітал. Відповідно до нових вимог НП(с)БО № 1, первинну вартість власного капіталу, яка інвестується його власниками чи учасниками, а це можуть бути юридичні чи фізичні особи, з метою закупівлі чи формування необхідних для початку господарської діяльності активів прийнято називати зареєстрованим (пайовим) капіталом. [11] Розмір зареєстрованого капіталу чітко прописується в установчих документах (статуті), а його мінімальний розмір регламентується нормативно-правовими документами. Основними організаційно-правовими формами функціонування сільськогосподарських підприємств є товариства з обмеженою відповідальністю та приватні підприємства (в тому числі фермерські господарства), мінімальний розмір зареєстрованого капіталу яких, згідно з чинним законодавством, не встановлений.

Зазначимо, що процес формування власного капіталу не завершується після реєстрації підприємства та початку здійснення ним господарської діяльності. Цей процес є безперервним, оскільки на протязі усієї своєї діяльності підприємство нарощує власний капітал через реінвестування чистого прибутку або зменшує його через непокритий збиток, формує відповідно до установчих документів резервний капітал, здійснює переоцінку майна через капітал у дооцінках, а також власниками підприємства може формуватися додатковий капітал, який вноситься вже після формування статутного зареєстрованого капіталу в розмірі відповідно до частки в зареєстрованому капіталі.

Що стосується резервного капіталу, то за своєю економічною суттю це зарезервована частина влас-

ного капіталу підприємства, яка акумулюється з метою внутрішнього страхування господарської діяльності як своєрідна гарантія безперебійної роботи підприємства та забезпечення інтересів третіх осіб. Резервний капітал формується за рахунок доходу підприємства, а його розмір визначається в установчих документах як частка від прибутку. Для деяких галузей мінімальний розмір резервного капіталу встановлюється законодавством, однак сільськогосподарські підприємства до таких не належать. Відзначимо також, що наявність та розмір резервного капіталу цікавлять донорів залученого (як довгострокового, так і короткострокового) капіталу, оскільки додає їм впевненості у погашенні підприємством своїх зобов'язань. Деколи кредитори радять реципієнтам капіталу формувати резервний капітал як одну з умов надання кредиту [7, с. 101].

Розглянуті вище нами елементи власного капіталу підприємства мають переважно статичний характер, а їх збільшення чи зменшення повинно бути відображене в установчих документах. Однак у складі власного капіталу є і динамічний складник у вигляді капіталу в дооцінках та нерозподіленого прибутку.

Капітал у дооцінках – порівняно новий елемент власного капіталу, який виокремився згідно із НП(с)БО №1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Цей вид капіталу формується внаслідок переоцінки майна підприємства, а саме необоротних активів та фінансових інструментів. Якщо підприємство проводить переоцінку майна в бік збільшення його вартості, а це стосується переважно фінансових інструментів, то капітал у дооцінках збільшується. Але якщо підприємство уцінює необоротні активи внаслідок втрати їх корисності, то капітал у дооцінках, навпаки, зменшується. Оскільки переоцінка вартості майна підприємства нормативно не регулюється, а фінансовими інструментами типові сільськогосподарські підприємства не володіють, то зазвичай сільськогосподарські підприємства капітал у дооцінках не формують.

Одним із найважливіших складників власного капіталу сільськогосподарських підприємств є нерозподілений прибуток. За своєю економічною сутністю нерозподілений прибуток є реінвестований за бажанням власників у подальшу господарську діяльність приріст авансованого капіталу, який виникає в результаті його кругообігу. При цьому чим швидше відбуватиметься процес кругообігу капіталу за сталої норми рентабельності, тим більшим буде його приріст.

Тут слід відзначити, що не весь прибуток підприємства виступає джерелом формування власного капіталу, а лише та його частина, яка залишається на підприємстві після сплати дивідендів учасникам та формування резервного капіталу. Нерозподілений прибуток – це акумульований нарастаючим підсумком чистий прибуток підприємства, який воно одержувало протягом минулих періодів. Розмір нерозподіленого прибутку підприємства залежить від результатів господарської діяльності, дивідендної політики підприємства, стратегії та цілей, які воно ставить перед собою. Таким чином, темпи зростання власного капіталу підприємства в частині зростання реінвестованого прибутку залежать від ситуативних побажань його власників щодо споживання приросту капіталу чи його спрямування на розширене відтворення. Отже, індивідуальний підхід до процесу формування власного

капіталу з урахуванням специфіки здійснення господарської діяльності в сільському господарстві та умов зовнішнього середовища є ще однією його особливістю.

Говорячи про особливості формування власного капіталу та його значення для здійснення господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, слід відзначити, що є низка особливостей пов'язаних зі специфічним характером аграрного виробництва. Серед таких специфічних особливостей ведення бізнесу в сільському господарстві відзначимо високу капіталоемність виробництва, що зумовлює більшу, ніж в інших галузях, потребу в необоротних активах. З логіки побудови оптимальної структури сукупного капіталу підприємства впливає, що для забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства нарощування необоротних активів приблизно має відбуватися тими самими темпами, що і зростання власного капіталу. Отже, специфіка ведення сільськогосподарського бізнесу зумовлює вищу, ніж в інших сферах, частку власного капіталу в структурі джерел формування майна підприємств. Зазначимо, що для сільського господарства характерною є сезонність виробництва та специфічний тривалий період виробничого циклу. Так, у галузі рослинництва виробничий процес триває близько 9 місяців, що значно уповільнює оборот всього капіталу загалом та його власної частини зокрема, а також збільшує період їх окупності.

Станом на кінець 2016 року власний капітал сільськогосподарських підприємств України зріс на 93 638,1 млн. грн., або 34,4%. Проте його частка у структурі джерел фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств протягом останніх років катастрофічно зменшилася (рис. 1). Більшість сільськогосподарських підприємств функціонує на межі ймовірності банкрутства, а деякі вже є неплатоспроможними та фінансово залежними від кредиторів.

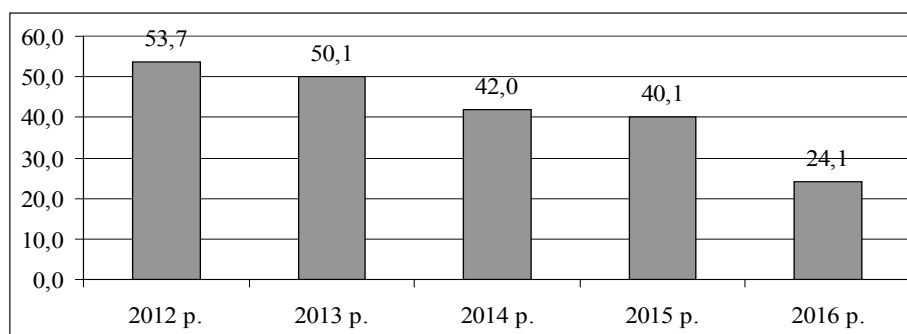

Рис. 1. Частка власного капіталу в структурі джерел фінансування сільськогосподарських підприємств України, % [13, с. 171–172]

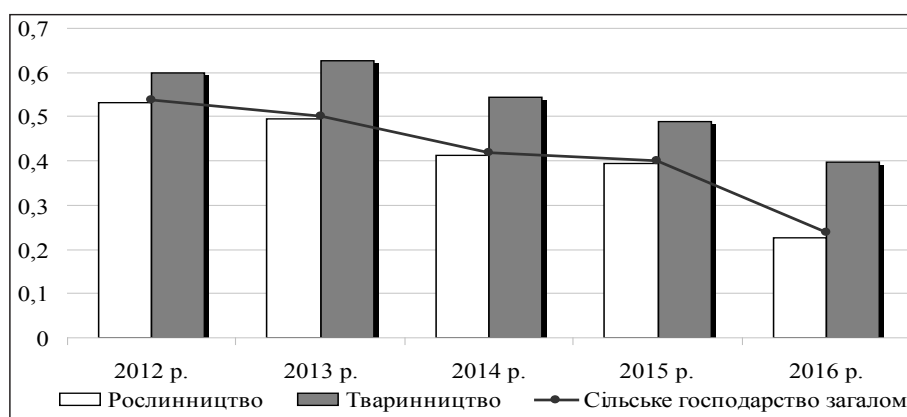

Рис. 2. Динаміка коефіцієнтів фінансової автономії сільськогосподарських підприємств України станом на кінець року [13, с. 171–172]

Ситуація ще більше ускладнюється надмірним зростанням поточних зобов'язань та забезпечень сільськогосподарських підприємств, частка яких у структурі балансу станом на кінець 2016 року становила 72,1%.

При цьому зазначимо, що показник фінансової незалежності підприємств, які займаються тільки тваринництвом, у 2016 році на 75% був вищим порівняно з аналогічним показником підприємств, які займаються винятково рослинництвом. А у підприємств із змішаним сільськогосподарським виробництвом взагалі загальний розмір власного капіталу є від'ємним через те, що непокритий збиток господарств перевищував розмір іншого авансованого капіталу.

У структурі власного капіталу сільськогосподарських підприємств України переважну частку займає нерозподілений прибуток. При цьому питома вага нерозподіленого прибутку станом на кінець 2016 року порівняно з кінцем 2012 року зросла на 16,5 відсо-

Таблиця 1
Структура власного капіталу сільськогосподарських підприємств України (на кінець року, %)

Елементи власного капіталу	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2012 р. (+, -)
Власний капітал	100	100	100	100	100	0
Зареєстрований капітал	17,8	18,6	18,0	11,8	10,6	-7,2
Додатковий капітал	19,9	18,4	18,5	12,9	12,1	-7,8
Резервний капітал	8,5	9,1	9,3	6,8	6,7	-1,8
Нерозподілений прибуток	55,1	55,5	55,9	69,7	71,6	16,5
Неоплачений і вилючений капітал	1,4	1,7	1,8	1,2	1,0	-0,4

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [13, с. 178]

ткових пунктів, а розмір цього джерела фінансування збільшився майже у 2,4 рази.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що фінансове становище сільськогосподарських підприємств, їх фінансова стійкість, платоспроможність, ефективне функціонування, а отже, і задоволення економічних вигод власників, значною мірою залежать від того, яким обсягом капіталу загалом вони розпоряджаються, чи є оптимальною частка в ньому власного капіталу, а головне, наскільки якісно капітал підприємства трансформується у основні та оборотні засоби виробництва. Власний капітал сільськогосподарських підприємств – це попередньо сформовані та акумульовані власником або власниками фінансові ресурси, які

спрямовуються на формування майна підприємства (необоротних та оборотних активів), а також накопичені в результаті господарської діяльності фінансові ресурси, які у вигляді нерозподіленого прибутку авансуються в господарську діяльність.

Загалом оцінюючи структурні зрушення у процесі формування власного капіталу сільськогосподарських підприємств України, можна вказати на негативні тенденції щодо формування оптимальної структури. На жаль, основним джерелом фінансування активів підприємства стає поточна кредиторська заборгованість, оскільки розмір власного капіталу сільськогосподарських підприємств не в змозі забезпечити безпечне здійснення господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Ареф'єва О.В., Мягих І.М., Росумака Т.Г. Власний капітал підприємства та проблеми його формування. Інтелект ХХІ. 2016. № 6. С. 161–169.
2. Бланк И.А. Управление формированием капитала. Київ: «Ника-Центр», 2000. 512 с.
3. Джошар А.В. Теорія і практика управління власним капіталом (обліково-аналітичний аспект) : монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2016. 168 с.
4. Золотих І.Б. Історія економічних вчень : Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 186 с.
5. Івченко Л.В., Удовик Н.Л. Власний капітал: джерела формування та функції. Молодий вчений. 2016. № 1(28), Ч. 1. С. 55–59.
6. Іщенко Я.П., Галайда Л.В. Теоретичні основи формування власного капіталу підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 15. Ч. 1. С. 146–148.
7. Кадацька А.М. Власний капітал сільськогосподарських підприємств, як економічна категорія, його значення та структура. Вісник Сумського національного аграрного університету : науковий журнал. – Сер. «Фінанси і кредит». Суми: ВТД «Університетська книга». 2013. № 2. С. 95–106.
8. Камінська Т.Г. Економічна сутність та класифікаційні характеристики капіталу підприємств. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2011. № 2(20). С. 230–245.
9. Крамаренко Г.О., Чорна О.С. Фінансовий аналіз : підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 392 с.
10. Маркс К. Капітал. Критика политической экономии. Т.1., Кн. 1 Процесс производства капитала. Москва : Политиздат, 1988. 891 с.
11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» / затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
12. Пласкова Н.С. Стратегический и текущий экономический анализ: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Эксмо, 2010. 640 с.
13. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» 2016 рік. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 628 с.
14. Хома І.Б., Андрушко Н.І., Слюсарчик К.М. Фінансовий аналіз: навч. посібник. Львів: Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2019. 344 с.